

Степан Ананевич

## ПОЛОНСЬКІ ВІДЛУННЯ

*Із давноминулих літ*

Після Другої світової війни, внаслідок депортаційних акцій на Закарпатті, себто на українських етнічних землях, які нині належать Польщі, виникло чимало різних проблем. Деякі з них стали темою окремих досліджень, а інші й досі невідомі. До них слід зарахувати трагедію загибелі багатьох українських поселень, серед яких є й село Полонна. І саме історія цього села та суспільно-національні події, які там відбулися, стали предметом цього дослідження.

Старовинне українське село Полонна, що на Сянїччині, розташоване на північному узбережжі Нижнього Бескиду, там, де зливається кілька гірських струмочків у річку Полонку, яка спливає у ріку Ославу. Село знаходиться на висоті 400 м над рівнем моря, оточене невеликими горами, з яких найвища, Репідський Верх (706 м) – на Півдні і трохи нижча (649 м), поблизу села Кам'яне, на півночі, а третя за висотою (570 м), неподалік Височан, на сході, і найменша, Кругла (482 м), - на заході.<sup>1</sup> За своїм простором, що охоплює майже 19 квадратних км<sup>2</sup>, Полонна є одним з більших поселень в тому районі. Ймовірно, що назва села й походить від назви цієї річки. Щоправда є думка, що цю назву вз'ято від слова полонина, яке означає міжгірську низину, саме таку, в якій лежить Полонна. Село було засноване за волоським правом поселення, а перші згадки про його існування походять з початку XV століття<sup>3</sup>. Але можливо, - воно виникло раніше, ще в період Галицького князівства<sup>4</sup>, оскільки його назва має український родовід. Одним з перших його володарів був Стечко з Тарнави, а одним з останніх, - був рід Трусколяських, який на початку XX ст., перепродав майно, греко-католицькому священнику з Сянока, о. Омеляну Константиновичу<sup>5</sup>. Уже в ранній період свого існування, село мало фортечний двір з оборонним валом<sup>6</sup>, а також дерев'яну церкву, яку потім спалили татари разом з

мешканцями і священником<sup>7</sup>. Але згодом тут поставлено муровану каплицю, яка служила вірянам аж до 1790 р., коли за сприянням тодішнього власника села Антона Трусколаського, споруджено нову муровану церкву з гробницею та окружним камінним муром<sup>8</sup>. Із роками тут було збудовано кам'яну дзвіницю та муроване приходство з господарськими будинками, а парафію наділено 74-ма гектарами ґрунту<sup>9</sup>. Водночас розросталось і саме село, яке за зразком гірських поселень, розділилось на горішню і нижню частини, посередині яких розташовувались: церква і каплиця, двір і школа, та домівка і корчма. До початку Другої світової війни в селі було 200 хат і 1300 мешканців, переважна більшість з яких були українського роду. Окрім них тут проживали три єврейські, одна циганська й одна польська сім'ї.

Деякі краєзнавці вважають Полонну лемківським селом, оскільки воно знаходиться на західному боці ріки Ослави, яку вважають лемківсько-бойківським кордоном. Однак з таким твердженням не всі погоджуються. Зокрема, визначний етнограф й один із кращих лемкознавців Роман Рейфус вважає, що Полонна, а також села Куляшне, Височани, Карликів, Прибишів, Петрова Воля, Токарня та Кам'яне, не є ані лемківськими, ані бойківськими селами; вони відмінні, і швидше схожі на поселення етнічної групи поселенців, яких називають долинянами.<sup>10</sup> Подібну думку висловлює й відомий дослідник українських говірок Закерзоння Михайло Лесів, який наголошує на мовну відмінність, а зокрема на відмінність наголосу слів, який у лемків є постійним; завжди на другому складі від їх кінця. Тим часом, в говірках названих поселень, в тому числі й у полонян, наголос вільний, як у загальній українській мові<sup>11</sup>. Отже, потрібно констатувати, що Полонна не є лемківським селом. Так вважають і самі його мешканці, які здебільшого не рахують себе лемками.

На межі XIX і XX ст. по усіх українських землях йшов процес національного відродження й занепадав москвофільський рух, що дуже хвилювало царську Росію. Однак із початком Першої світової війни, ситуація діаметрально змінилася, бо Росія швидко захопила Східну Галичину й відразу почала нищити все українське, зокрема – інтелігенцію та греко-католицьке духовенство. Воночас, посилили свою активність галицькі москвофіли, які закликали жителів міст і сіл вітати царське військо з

почестями, а тих що служили в цісарській армії – вступати в царську. Та українців переслідувала й австрійська влада, яка за доносами польських агентів, обвинувачувала їх у москвофільстві, а відтак заганяла у концтабори в Талергофі. Опинилися там і полонські москвофіли – вчитель Константин Гриняк, парох Володимир Заяць, а з ними й дяк Яків Ананевич, відомий громадський діяч і присяжний районного суду містечка Буківська. Невдовзі, російська армія почала зазнавати поразок; вона вже не просувалася вперед, а відступала й незабаром втратила майже все захоплене, внаслідок чого активнішим став український провід, який тепер створив власну військову формуцію «Січові стрільці». В її ряди пішли полоняни Іван Гойсан, Ілько Демчур, Іван Цалинський та інші. Отже, тепер «Стрільці» боролися проти Росії, з надією на створення власної держави, яка, попри усі ускладнення, все-таки постала, але, на жаль, довго не вистояла, бо розшматкували її сусіди, внаслідок чого, закерзонські землі опинилися під польським пануванням.

### *Суспільно-національне відродження*

Новий, польський режим, від перших днів свого панування, різко приступив до гноблення українських діячів, але прихильно ставився до москофілів, тому й не дивно, що вони стали його союзниками. Так було і в Полонні, де місцеві москофіли: К. Гриняк і о. В. Заяць, які щойно повернули з Талергофи, рішуче виступили проти українського відродження. Вони переконували мешканців, що русини вірою та кров'ю споріднені брати великоросів і таким чином творення тут українських організацій вважали недоцільним. Однак полоняни не симпатизували їм, оскільки москвофільський рух підтримували лише Іван Кутен (Мирдак), Михайло Лозик (Рідуш), Олексій Пилат і Андрій Старошак. Отже, москвофіли успіху не мали, тим більше, що несподівано помер Константин Гриняк, а його соратник о. Володимир Заяць трагічно загинув, долаючи бричкою річку Сянічок.

Саме в цей час до села прибула нова вчителька Ярослава Павлюк і новий парох, о. Володимир Колинський, які швидко здобули громадську повагу й підтримали в селі українське відродження.

Ще до згаданих подій в селі дуже активно діяв випускник загальноосвітніх курсів у Перемишлі Олексій Галушак, за ініціативою якого наприкінці 1925 року засновано церковний хор і діловий кооператив «Надія», а потім громадську світлицю й читальню, де, крім книжок жителі читали такі часописи, як : «Батьківщина», «Діло», «Зоря», «Надія», «Новий Приятель», «Новий Час», та інші. В селі діяла і дитяча бібліотека та дитячий музичний ансамбль під проводом о. Володимира Гайдука, а також танцювально-хоровий колектив, яким керував правник Бойко з Буківська. Поруч з культурною діяльністю йшла й освітня робота; отже велися загальноосвітні та практичні курси; зокрема курси вишивання, трикотажу і куховарства. Тут працювала також кооперативна крамниця, якою завідував Олексій Галушак.

Суспільно-культурний розвиток села, а особливо його національне пробудження, не було до вподоби владі. Не раділи й москвофіли, і вони радо зводили наклепи на громадських діячів, яких потім залякувала влада; їм нав'язували спровоковані штрафи і обвинувачення та садові процеси. Перші негаразди в селі виникли підчас виборів до сейму у 1928 р., коли український кандидат Василь Попадинський набрав тут 72% голосів. Отже, влада почала мстити діячам, але водночас і вабити молодь польськими акціями. Спираючись на своїх союзників, вона рішила заснувати польську парамілітарну організацію «Стшелци» . Її комендантом мав стати місцевий контрабандист Іван Гойсан, який мав обняти цю посаду в обмін за толерантне ставлення влади до його нелегального бізнесу. Установчі збори мали пройти на початку літа 1930 року. Але до того часу молоді активісти Олексій Галушак, Дмитро Кряк і Степан Ананевич провели агітаційну роботу проти запланованої акції. Потім вони скликали молодіжні збори, на яких вирішено знехтувати польську організацію та створити власну. Отож, акція «Стшелци» провалилася і в селі почала діяти своя організація «Луг», яку очолив Дмитро Кряк. За її ініціативою і заходами «Просвіти» тут відбулися осінні фестини з нагоди храмового свята і весняні концерти на пошану Тараса Шевченка, які з кожним роком набирали більшої популярності.

Наближався 1935 рік, а з ним нові вибори до сейму. Польська владна структура розпочала агітацію за свого кандидата й навіть сам Стефан Макух

– відомий комуніст і захисник «русинських хліборобів» з села Туринського, особисто умовляв полонян підтримувати провладного кандидата. Але полоняни проголосували українського кандидата, який набрав понад 80% голосів.

Провал акції «Стшелци» і поразка провладного кандидата спричинили подальші політичні репресії. Їх першою жертвою стала вчителька Я. Павлюк, яку за доносами Івана Кутена відправили в невідомому напрямку, а на її місце прийшов польський вчитель Юзеф Кравчик. Згодом призначено ще двох польськомовних учителів, себто – Яніну Рибак і Євгенію Рембуш, і таким чином в українському селі не стало свого вчителя. Невдовзі політичним десидентом став і священник о. М. Гайдук, якого обвинуватили в поширенні українського націоналізму, оскільки розповсюджував дитячі журнали «Дзвіночок» та «Світанок». Його подали в суд, але звинувачення виявились хибними, проте влада не здалася і почала готувати нову пастку. Нагода прийшла, коли створено Апостольську адміністрацію Лемківщини, до якої приєднали й Полонну. З тої нагоди новий екзарх, о. д-р Василь Масцюк наказав проголосити по церквах своє послання. За змістом воно було москвофільське і пропольське, тому нічого дивного, що полонські віряни масово покидали храм, коли його читав о. Гайдук. І ось, ота непокора вірних стала приводом його відставки і призначення іншого, більш байдужого до національних справ. Отже, до села прийшов о. Володимир Дубляниця, який тримався подальше від політики і громадських справ, а швидше цікавився розвагами, тому поваги він тут не мав.

Тепер влада стежила за іншими діячами, а водночас вабила нових прихильників для протидії національного руху. Щоправда, на її боці стояли москвофіли, але вони не мали авторитету, тому режим, вживаючи різних махінацій, намагався звабити більш надійних союзників. Спостерігаючи за інтригами режиму, громада помітила, що до таких жителів села, як Іван Гойсан, Дмитро Ксьондз, Іван Мицьо, Тимотей Мицьо, влада ставилась толерантно, а то і прихильно, оскільки Іван Гойсан безкарно займався контрабандою, а Іван Мицьо якимсь чином отримав державну посаду дорожника. Спираючись на доносах союзників, влада дуже уважно слідувала за Олексієм Галушаком, а відтак карали його штрафами і

арештами. Він довго не здавався. Але коли побачив, що йому загрожує концтабір у Березі Картузькій, тоді він рішив покинути село і в 1936 р. емігрував до Уругваю. Втрата провідного активіста була дуже відчутна в громаді, але попри те, його соратники не залякались і продовжували змагання за громадські і національні права. Тепер, до них приєднався новий діяч, Іван Мицьо, який почав активну діяльність у сфері культурного життя. Досі тримався подальше від національного руху, оскільки був на державній посаді. Але коли його звільнили, він відразу став членом «Просвіти» і почав роботу з театром. Таким чином, полоняни мали змогу побачити на сцені такі пєси, як «Дай серцю волю», «Наймичку» та «Катерину».

Паралельно зі суспільно-культурним розвитком, йшов процес сільськогосподарської діяльності. Селяни поступово вдосконалювали свої господарства, купували нову аграрну техніку, засвоювали нові хліборобські методи і вживали нові добрива, а також вирощували нові види зерна і бульби. Тут важливу роль зіграла ділова організація «Надія», яка постачала господарям матеріали та професійні поради, а на юридичному полі в пригоді ставали українські юристи: д-р Остап Жук та Володимир Константинович. В матеріальному плані, помітну роль зіграли і місцеві емігранти, які надсилали свої фінансові ресурси. Водночас, частина заробітчан вертала до села, і в місцевого дворянина Константиновича, купувала землю і закладала новітні ферми. Прикладом такої ферми було господарство Андрія Прядки, яке стало зразковим не лише в Полонні, але в цілому районі.

Внаслідок сільськогосподарського розвитку в селі почали виникати малі підприємства. Отже, запрацював млин і тартак Івана Кутена; оліярня Олексія Пилата і кузня Олексія Левчака. Діяли також кравецькі майстерні, а саме: жіноча Марії Стецько та чоловічі Єнджея Хшонца і Дмитра Ксьондза, а поруч з ними і три приватні крамниці, тобто: Ілька Стецька, Берка Моріца і Моття та одна кооперативна. Отже, за недовгий, міжвоєнний період Полонна стала відносно розвинутим і стабільним селом, і лише в церковному житті не було спокою, оскільки часто міняли священників, бо крім пароха о. Колинського, жоден не служив тут довго. Коротко був і останньо призначений о. Дубляниця, який покинув село разом зі служницею Марією Лозик (Касеччина). Недовго служив і його наступник, о. Володимир Смолка,

якого відправили, хоч був ревним і мав в громаді повагу. Відтак новим, а водночас і останнім полонським парохом став о. Іван Ференц, який в ході депортаційних акцій, був змушений покинути свою паству.

### *Воєнні лихоліття*

Тимчасом, політична ситуація в Європі ставала щораз напруженішою, оскільки Гітлер вимагав перегляду кордонів. Таким чином, під його тиском розпалась чехословацька держава, у наслідок чого виникла Словаччина і Закарпатська Україна, на яку незабаром напав малярський агресор. Отож, на захист молоді держави поспішили галицькі юнаки, а з ними і полонські, а саме – Ілько Демчур, Іван Гойсан, Дмитро Кряк, Василь Стецько, Михайло Финчак і Григорій Хрін. Останній загинув у бою під Хустом, а Василь Стецько попав у полон, а потім у польську тюрму, з якої згодом вийшов на волю і приєднався до партизанського руху.

Після падіння Карпатської України почалася польсько-німецька війна, що скоро закінчилась перемогою німців, які відразу ж почали вирішувати расове питання. Незабаром «загостили» і до Полонни, де мали прибрати циганську сім'ю Максима Льольо. Саме в той час сліпий і неповносправний синок Максима виконував на скрипці віденський вальс. Почувши музику, жандарми припинили свою акцію й почали слухати гру хлопця, а потім начебто зачаровані, залишили циганську оселю.

Крім циган, німецькі вояки арештовували й євреїв; вони привозили їх із сусідніх сіл до полонського двору, де розділяли на окремі групи, а відтак відправляли до концентраційних таборів. У самій Полонній проживала ще одна єврейська сім'я Мотя, бо дві інші Дуета і Моріца, покинули село ще до приходу німців. Отож, невдовзі жандарми вторгнулися до хати Мотя і жорстоко побили його, дружину та сина Боруха, а тоді усіх виштовхнули надвір і розстріляли. Два інші їхні сини unikнули ексекуцій, старший Шимко якраз тоді заховався на горищі Анни Музики, а молодший Зильо скривався в селі Пораджі. Але жандарми скоро їх там розкрили. Поталанило тільки їхній

сестрі Буні, яка скористалась документами подруги Катерини Галаси і залишила село.

Новий окупант до українців ставився досить толерантно. Щоб мати їхнє сприяння, він дав їм кращі умови національного розвитку, ніж вони мали під польським пануванням. Отже їхнє суспільно-культурне життя дуже пожвавилось; виникла нова українська преса, нові творчі колективи, свої українські школи, а в установах можна було спілкуватися рідною мовою, оскільки чиновниками здебільшого були українці. Тепер в Полонні активно діяла бібліотека і читальня, театральний і хоровий колективи, а місцева школа стала вповні українською. Тут навчали свої вчителі: Роман Мостиський, колишній закарпатський стрілець, Віра Кряк із Житомира і тутешній парох о. Іван Ференц, та його дружина Марія. Село мало також місцевого посадовця, що став ним Іван Мицьо, який поруч із війтом займав чільний пост в управлінні гміни Щавне. Отже, складалось враження, що тут, як і в інших поселеннях, все було своє. Тому, нічого дивного, що українці відчували начебто мають свою владу, а може матимуть і свою державу. Але на практиці, влада працювала не для них, а для окупанта, і власної вигоди. Службовці нерідко брали хабарі в обмін за менші податки чи за невиселку оstarбайтерів до Рейху. Попри те вони справлялися зі своїми обов'язками, тобто постачанням окупанту харчової продукції та робочої сили. З самої Полонни відправлено понад сто оstarбайтерів, із чого більше півсотні лише з горішнього району, а саме: Анна Ананевич, Дмитро Ананевич, Лука Ананевич, Павло Ананевич, Василь Вархоляк, Григорій Вархоляк, Марія Вархоляк, Микола Вархоляк, Теодор Вархоляк, Петро Вархоляк, Катерина Гаркас, Катерина Іронка, Михайло Іронка, Параскевія Кабал, Пелагія Кабал, Катерина Курінка, Степан Левицький, Теодор Левицький, Андрій Лукач, Дмитро Милий, Катерина Мила, Анастасія Михайлів, Анна Осів, Дмитро Осів, Михайло Осів, Петро Осів, Пелагія Остаф, Параскевія Павлишин, Марія Пісік, Анна Прядка, Микола Прядка, Пелагія Прядка, Степан Прядка, Дмитро Реєнт, Катерина Реєнт, Марія Реєнт, Михайло Слабка, Михайло Секелик, Дмитро Сухина, Катерина Турнак, Іван Фінчак, Петро Фінчак, Петро Цалинський, Розалія Целеп та Андрій Ципцар. Із села забрали окупанти і церковний дзвін, знаний, як «дзвін Пампушкані», але три інші



поки що залишили. Тоді мешканці десь їх заковали, але досі невідомо, що з ними сталося, можливо, щовони десь лежать в землі.

Незважаючи на лихо, заподіяне нацистами частина української еліти і надалі надіялася на сприяння в змаганнях за рідну державу. Відтак, було створено українську дивізію «Галичина», яка разом із вермахтом мала виборювати свою незалежність. В її загони пішли і хлопці з Полонни: Василь Шимський і Марко Грицько (загинули безвісті), Йосафат Гойсан, Петро Цалинський і Микола Ференц (вони вижили і згодом опинилися за океаном). Боротьба «девізійників» за свою державу почалася у той час, коли німецька армія вже не йшла вперед, а відступала назад. Таким чином, наприкінці літа 1944 р. бойовий фронт наблизився до Полонни. Незабаром прийшли німці і в місцевій школі, церкві та дворі влаштували військовий шпиталь. Але, вони скоро його залишили, бо тут почали бомбити, внаслідок чого загинуло кільканадцять осіб і згоріло 42 хати.

### *Червоноармійський лад*

Коли бойовий фронт перекоївся, в селі появились червоноармійці, які нахабно забирали харчі і худобу. За ними прийшла нова окупаційна влада на чолі з капітаном і двома старшинами. Розташували свій штаб, капітан зібрав на майдані мешканців, де зі словом виступив Іван Мицьо, який ввічливо й по-братськи привітав «визволителів». Відтак капітан подякував за дружній привіт і закликав присутніх до співпраці та спільної боротьби з німецькими фашистами. Згодом капітан створив свою поліцію, до якої зразу вступили два сини Івана Мицьо – Андрій і Мирон та Андрій Машляний і Тимотей Вархляк. Потім до них приєдналися і юнаки з сусідніх поселень, бо надіялись, що таким чином уникнуть армії. Новостворена поліція по суті займалася не громадським порядком, а служінням Червоної армії, зокрема розшуком дезертирів та особистими справами капітана.

Як людина, капітан був веселої вдачі, дуже любив горілку й гарних дівчат, з якими знайомився владно, а деколи і скандально. От таким було його знайомство з Марійкою Палинською з Репеді, яка гостювала в полонській

родички Анастасії Прядки. Вона йому сподобалась і він наказав поліцаям «запросити» її до себе; отже вони пішли там негайно. Першим до хати зайшов Андрій Машляний і совісно підказав дівчині заховатися. Тоді прийшов його компаньйон і почув, що дівчина пішла додому. Але він не повірив і зробив обшук, а коли знайшов її під ліжком, тоді витягнув і відправив капітану «в гостину». З часом у капітана виникла інша фривольна розвага, а саме він задумав одружитися з місцевою панянкою. За його дорученням, поліцаї підшукали підхожу «наречену», якою стала Марійка Стецько. Потім підготували шлюбну церемонію і викликали отця пароха, а тоді в присутності Івана Миця і свого замісника, капітан наказав повінчати себе, після чого влаштував весільну гульбу. Кумедне подружжя не тривало довго, бо невдовзі покинув нещасну, а принижена дівчина втекла на Словаччину, де вийшла заміж і почала нове життя.

Незважаючи на чисельні гулянки, капітан успішно справлявся зі своїми військовими обов'язками. Зокрема з рекрутським набором, для якого створив спеціальну комісію, в якій активно діяли: Іван Мицьо, Степан Ананевич і парох о. Іван Ференц, оскільки в нього була метрична книга. Її членом був також Теодор Базар, але недовго, бо загинув під час капітанської п'янки від поліцейського пострілу. Комісія працювала жорстко, отже відправила звідси майже сто бранців, серед яких були: Дмитро Ананевич, Павло Ананевич, Михайло Базар, Григорій Вархоляк, Ілля Вархоляк (загинув), Дмитро Диджик, Степан Диджик, Михайло Захар (загинув), Григорій Каванка, Михайло Когут (загинув), Михайло Кремко, Олексій Кряк, Дмитро Кряк, Дмитро Кулик, Степан Курінка (загинув), Дмитро Лозик, Теодор Лозик, Максим Михальцьо, Петро Михальцьо, Теодор Мицьо, Дмитро Остап, Яків Прядка (загинув), Ілля Турко, Микола Секелик, Іван Секелик, Ілля Стецько, Лука Стецько, Олексій Сухина, Семен Хліб, Дмитро Яцила (загинув) та інші.

Фронт просувався на захід і вже наприкінці 1944 р. Закерзоня було звільнене від німецької окупації. Але внаслідок Ялтинських домовленостей його відлучили від решти українських земель і приєднали до польської держави. Водночас силою польсько-радянського договору рішено переселити тутешніх українців на Радянську Україну. Переселення мало бути

добровільним, але щоб було успішним, воно було попереджене широко-масштабною пропагандою. Однак її заходи були мізерні. Не мала вона успіху і в Полонній, де агітатори умовили лише кілька сімей, тобто: Анастасію Ананевич (Броню), Івана Ананевич, Дмитра Вархляка (Мельника), Дмитра Кірика (Бреца), Івана Осіва (Турко), Петра Секелика, Івана Хир (Чупиру) та циганську сім'ю Максима Льольо. Звідси вони виїхали в місяці грудні 1944 і поселилися на Миколаївщині. Але сім'я Максима там не прижилася й невдовзі повернулася назад.

У той же час, в селі завершувалася «місія» радянської влади й капітан мав зробити ряд важливих рішень. Спочатку він розпустив рекрутську комісію, яка була зайвою, бо всі босздатні чоловіки вже були на війні. Потім обдумав справу поліцейських, які теж не були йому потрібні, але не розпускав їх, бо в нього був таємний план. Отже, він скликав їх до полонського двору, нібито на важливу нараду, а тоді наказав їм скласти зброю й крім кількох «ветеранів», які першими стали поліцаями, відправив на фронт. Готуючись до виїзду, капітан мав вирішити й деякі особисті справи, зокрема питання, так би мовити, «сезонної дружини», яку й не думав брати з собою, бо мабуть, планував нове весілля.

### *Депортаційні акції і загибель села*

Із виїздом капітана та його штабу в селі стало спокійніше. Але цей спокій не тривав довго, бо вже на початку літа 1945 р. на сусідні українські поселення почали нападати польські банди з Буківська і Небищан. Спочатку були то нічні рейди, а потім уже з участю війська і денні, в ході яких злочинці грабували майно, катували людей і палили їхні хати. Позбавлені захисту селяни почали організовувати самооборону у вигляді варти, чергові якої стежили за рухами польських банд і сповіщали про їхні наступи. Відтак жителі зі своїм майном і худобою подавалися в ліс. Та не всі встигали втекти і через це вони втрачали все. Але й ті, що встигали, часто не мали куди вертати, бо їхні хати були вже спалені. Діючи самотужки і без засобів захисту, самооборона не була спроможна берегти своїх земляків, тому її вартіві почали приєднуватися до партизанського руху.

Одним з перших полонян, що пішов в ряди повстанців, був Петро Гойсан (Ворон), який служив у боївці Служби безпеки. Згодом він прорвався в Німеччину, звідки вже як розвідник повернув до Польщі. Але тут в 1954 р. був арештований і засуджений на смертну кару, яку замінили на довічне ув'язнення, але через 15 років був звільнений. Услід за «Вороном» пішли: Петро Цалинський (Орлик), Мирон Мицьо (Дух), Андрій Мицьо–(Вернигора), Іван Стецько (Калина), Василь Стецько (Громовенко) (невдовзі вони опинилися за океаном). Незабаром в партизанські ряди пішли також Михайло Михайлів (згодом поселився в Австрії), Дмитро Базар (попав у концтабір в Явожні) та Іван Галаса, який досі живе в Польщі. Дещо пізніше до повстанського руху приєдналися ще інші, а саме: Дмитро Галаса (Граната), Михайло Левицький, Михайло Старошак (всі із сотні «Хріна»), Степан Диджик, Василь Шийка, Петро Шийка та Юрій Ференц (всі вони загинули в боях, або пропали безвісти). Тимчасом дотеперішня самооборона поступово перетворювалась в упівську станицю. У горішньому районі села керували нею: Гнат Ананевич та Іван Осів, які потім проникнули в Україну і там продовжували співпрацю з розвідником «Вороном». У нижньому районі станичною була Катерина Лозик. Тепер, українські поселення вже не були зовсім беззахисні, оскільки польські нападники отримали партизанську відсіч. Щоправда, здебільшого були то невеликі сутички, але бували і серйозні бої, після яких поляки мстилися цивільному населенню, а деколи вдавалися і до масових злочинів, як це було в Павлокомі, де в березні 1945 р. замордовано 365 мешканців, чи в Піскоровичах, де закатовано 400 осіб<sup>12</sup>. Метою нападів був не стільки реванш, скільки терор, який мав примусити українців до виїзду з рідних земель. Але оскільки вони не здавались, влада рішила виселити їх силою. Отак зродилась ідея депортаційних акцій, які почалися в прикордонних районах і поступово просувалися на захід. Про їхнє наближення сповіщували сяйва неподалік палених поселень. Невдовзі жах досягнув сусіднє село Карликів, де в січні 1946 р. підрозділ підполковника Станіслава Плюти вбив 32 мешканців разом з парохом о. Малярчиком і спалив більшість хат, а за кілька тижнів пізніше, в селі Завадка Морохівська батальйон капітана Козири закатавав 56 жителів і спалив майже ціле село<sup>13</sup>. Невдовзі, почалися напади і на Полонну. Їх першою жертвою став Іван Базар, якого застрелили на порозі власної хати, а поруч нього військовий садист

добив щойно пораненого підлітка Петра Біроша. З наказу напасника, його підтримували у відповідній для стрільця позиції сусіди Григорій Стецько та Степан Базар, а військовий стріляв в нього як в мішень. Інший польський вояка ударом карабіна вбив втікаючого Михайла Місика, а німецького Ілька Леня довели до того, що він невдовзі помер. Черговий напад на село почався від вторгнення військових у господарство Андрія Прядки, де вони прийшли ніби за розшуком бандерівців. Шукаючи упівців, напасник намагався забрати корову, яку відстоювала дружина господаря Анастасія. Тоді, грабіжник повалив її пострілом. На поміч пораненій жінці поспішив чоловік Андрій. Але й його нападаючий повалив ударом карабіна, після чого він просто з-за пазухи нещасної забрав закривавлені гроші та ще і корову, а відтак залишив бідолашних в оточенні заплаканих дітей. Неподалік звідси в нижньому районі села, зберегти від крадіжки свою корову намагалася і Юлія Воротила, яка привязала її до себе мотузкою. Але і цей грабіжник не здався; він вбив її пострілом, а мотузку відрізав багнетом і забрав здобич. У той же час, від польських куль загинули Іван Кремцьо, Фенна Микета і Онуфрій Турнак, а в подальших нападах військові вбили ще й Дмитра Вархоляка, Івана Грицька та Михайла Турнака. Загиблих селян здебільшого хоронили де попало, без будь-яких церемоній і надгробних знаків.

Після кожного нападу на село, якась кількість жителів здавалася; забираючи залишки свого майна, вони подавалися до пункту депортації в Загір'ї. Але й тут, в дорозі нападали на них поляки і нерідко забирали в них останню корову чи останнього коня. Таке лихо спіткало Григорія Стецька, у якого за 5 км до збірного пункту польський військовий забрав єдиного коня. Отже, обкрадений запряг у віз себе та дружину й самотужки з п'ятіркою дітей добрався до місця призначення. Але бувало, що не всі доїжджали до того місця, бо повертали їх назад свої партизани. Отак не доїхав один з полонських «караванів», бо сотня «Хріна» повернула його до села, де на придворному майдані командир скликав мешканців і в їхній присутності наказав порубати всі вози та спалити. Тоді командир пригадав присутнім, що це їхнє українське село і їхня вітчизна, яку не годиться покидати. У той самий час у придворному парку, боївка «Гуцула» стратила через повішення трьох жителів села, тобто: Йосифа Мацедонського, Ілька Турка та Єнджея

Хшонща, яких визнали донощиками. Але згодом виникли припущення, що ця екзекуція могла бути зведенням особистих розрахунків.

Спалення возів і жахлива розправа над зрадниками лише погіршила і так доволі драматичне положення жителів села, яким у тих умовах депортація могла здаватися кращим варіантом, ніж безнадійна боротьба з нею. Тому нічого дивного, що більшість, бо майже 70% полонян покинуло село, яке по суті перестало існувати і щойно тоді сповіщено завершення депортаційних акцій. Отже здавалося, що лихоліття закінчилось і що вже буде можна нормально жити. Але це була ілюзія, бо режим готовив нову акцію, відому під назвою «Вісла». Її метою була етнічна чистка Закерзонського краю, тобто виселення звідси усіх українців і розчинення їх у польському етносі. Приводом для здійснення того злочину стала смерть польського генерала Кароля Свєрчевського, який наприкінці березня 1947 р. загинув від кулі українського підпілля. Таким чином, місяць пізніше, польське військо оточило усі українські поселення і почало нову депортаційну акцію. Гуртуючи захоплених, військо направляло їх до збірних пунктів, а водночас арештовувало підозрілих у співпраці з українським підпіллям. Так було й у Полонні, звідки до збірного пункту в Щавне відправлено 72 сім'ї, де негайно арештовано підозрілих. Щонайменше восьмеро з них, а саме: Миколу Вархоляка, Михайла Базаря, Теодора Лозика, Андрія Лукача, Анастасію Шимську, Василя Шимського, Михайла Шимського та Параскевію Шимську відправили у концтабір до Явожна, а двоє інших, тобто: Андрія Лукача і Катерину Лозик запроторили до в'язниці. Першого з них засудили на смертну кару і виконали вирок, а друга відбула покарання і згодом емігрувала в Канаду. Тим часом решту жителів села загнали в товарні вагони і відправили на північ Польщі, здебільшого на Кошалінщину і Ольштинщину.

Отак, Полонна стало безлюдним і бездомним селом, де залишилися тільки дзвіниця і церква, яку перетворили на військову стайню. Але з плином часу військо покинуло храм, а тоді свої грабіжники з Височан (в громаді кажуть, що брати Гвозди), здерли з неї бляху, а польські злодії з Буківська розграбили окружний церковний мур.

Невдовзі після тих подій, влада вирішила заснувати в селі державну ферму, яку тоді звали «пегеєром». Отож, приїхали бульдозери і зрівняли село із землею. Потім поставлено корівник, стодолу та інші господарські будинки, і вирішено, що на господарстві працюватимуть в'язні з недалекої пробишівської тюрми. Тому, селяни були непотрібні. Але згодом на ферму прибуло кілька польських сімей, а потім і дві полонські Ілька Стецька та Стефана Коцана, які повернули тут після двадцятирічного виселення. Тепер вони знову проживали на рідній землі, але уже в чужому оточенні, де насторожувала навіть збезчещена і позбавлена хреста церква. Попри те, вони були раді, що збереглася дзвіниця і вони приходили до неї молитися, оскільки на ній стояв ще хрест. Однак це не всім подобалось, а декому почав заваджати навіть отой хрест, який особливо дратував одного з польських мешканців Небищан. Він вирішив його повалити і він зробив це. Але коли повалив хрест, тоді і сам впав на землю та поламав хребет, і невдовзі помер в лікарні. Тим часом почала валитись комуністична система, а з нею і полонський пегер, який розграбили на початку 90-х рр., а землю за безцінь розкупили посадовці. Водночас розвалилась церква, а цвинтар заріс кущами. Так перестало існувати село Полона.

У той самий час, коли здавалось, що село вже щезло з лиця землі, до нього приїхав із далекого Слупська, що на півночі Польщі, Андрій Шкраван – внук Дмитра Миця і Анни Галаси, які були депортовані звідси в ході акції «Вісла». Шукаючи слідів своїх предків він знайшов залишки спрофанованої церкви, руїни дзвіниці й занедбаний цвинтар. Жахливий стан сакральних пам'яток дуже вразив його й він вирішив якимось чином урятувати їх. Відтак, Андрій згуртував прихильників свого задуму й разом із Дмитром Турнаком із Битова (предки якого теж походили з Полони) та греко-католицьким парохом з Команчи, о. Андрієм Журавом почали збір коштів на реставраційні роботи. Фінансові пожертви на цю справу надходили не тільки з Польщі, але і з-за океану та України. Таким чином, почалися реноваційні роботи. Спочатку з упорядковано кладовище, а потім поставлено дубовий хрест і пам'ятну плиту з прізвищами полонських родів. Відтак, дня 14 липня 2007 р., себто в 60-ліття акції «Вісла» цвинтар було оновлено й освячено. Із цієї нагоди на освячення прибули віряни з різних куточків Польщі та з-за

кордону; здебільшого бувші мешканці села, серед яких найстаршою й найбільш жертвенною була Катерина Коцан. Літургію й панахиду провадили отці Андрій Журав, Іван Галушка та Богдан Кішка. Сакральна подія завершилася поминальним обідом у церковній залі с. Команча, де присутні вирішили ще й у майбутньому відновити дзвіницю та церковні мури. Заходами наполегливого і невтомного Андрія Шкравана, який за рахунок своєї відпустки приїжджає сюди щороку, дзвіницю вже відновлено а зараз ведуться реставраційні роботи щодо відновлення церковних мурів. Є надія, що полонські сакральні пам'ятки будуть збережені.

### Примітки:

- 
- <sup>1</sup> Słownik geograficzny, Warszawa 1887, s. 361.
  - <sup>2</sup> Там же, s. 362.
  - <sup>3</sup> Magura'07, Warszawa 2007, s. 85.
  - <sup>4</sup> Ziemia Sanocka, Sanok 2004, s. 3.
  - <sup>5</sup> Magura..., op. cit., s. 86.
  - <sup>6</sup> Там же, s. 86.
  - <sup>7</sup> Iwanusiw O.W. Church in rins, St. Catharines 1987, s. 101.
  - <sup>8</sup> Там же, s. 101.
  - <sup>9</sup> Słownik..., s. 362.
  - <sup>10</sup> Reinfuss R. Lemkowie jako grupa etnograficzna, Prace i Materiały Etnograficzne, t.VII, Lublin 1948, s. 100-102.
  - <sup>11</sup> Лесів М., Українські говірки у Польщі, Варшава 1977, с.49
  - <sup>12</sup> Misilo E., Akcja "Wisła", Warszawa 1993, s.13
  - <sup>13</sup> Там же, с. 249



---

### Використана література

1. Галушак О., Спомини про минуле в Лемківщині, «Лемківщина», №2,3,4 1982 і № 1,2, 1983 Нью-Йорк.
2. Гук В., Закерзоння, т.1, Варшава 1994
3. Двотижневик «Наш лемко» 1934-1939, Горлиці 2004
4. Ziemia Sanocka, Sanok 2004
5. Iwanusiw O.W., Church in ruins, St. Catharines 1987
6. Красовський І., Солинко Д., Хто ми, лемки? Львів 1991
7. Лемківський річник 2004, Криниця-Лігниця 2004
8. Лесів М., Українські говірки у Польщі, Варшава 1997
9. Magura 07, Warszawa 2007
10. Misilo E., Akcja “Wisla”, Warszawa 1993
11. Priadka A., Lemkowska odyseja, Koszalin 2005
12. Reinfuss R., Lemkowie jako grupa etnograficzna, “Prace i Mterialy Etnograficzne”, t.VII, Lublin 1948
13. Reinfuss R., Sladami Lemkow, Warszawa 1990
14. Słownik Geograficzny, Warszawa 1887